

СТОРІНКА МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА

УДК 75.03

Іван БІЛАН

ХУДОЖНИК ЮРІЙ МАГАЛЕВСЬКИЙ: У ВИРІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917-1921 РР.

У статті висвітлюється життєвий шлях Юрія Магалевського – українського художника і громадського діяча, ім'я якого стерто з офіційної історії українського мистецтва і майже всі твори знищено. Зібрано і проаналізовано доступні в наш час джерела інформації про постать художника. На основі статей Ю.Магалевського, опублікованих у періодичних виданнях 1920-1930-х років, відтворено деякі фрагменти його життя.

Ключові слова: державність України, професійний художник, «Просвіта», історичний жанр, портрет.

Іван БІЛАН

ХУДОЖНИК ЮРИЙ МАГАЛЕВСКИЙ: В ВИХРЕ РЕВОЛЮЦИОННЫХ СОБЫТИЙ 1917 – 1921 ГГ.

В статье освещается жизненный путь Юрия Магалевского – украинского художника и общественного деятеля, имя которого стерто из официальной истории украинского искусства и почти все произведения уничтожены. Собраны и проанализированы доступные в наше время источники информации о личности художника. На основе статей Ю.Магалевского, опубликованных в периодических изданиях 1920-1930-х годов, воссозданы некоторые фрагменты его жизни.

Ключевые слова: государственность Украины, профессиональный художник, «Просвіта», исторический жанр, портрет.

Ivan BYLAN

YURI MAHALEVSKY: THE LIFE OF UKRAINIAN ARTIST IN PERIODICALS 1917-1921'S.

This article highlights the life of Yuri Mahalevsky – Ukrainian artist and public figure, whose name was erased from official history of Ukrainian art and almost all the works destroyed. Collected and analyzed available today a wealth of information about the personality of the artist. Based on Y.Mahalevsky's articles published in periodicals 1920-1930's, played some fragments of his life.

Key words: statehood of Ukraine, a professional artist, «Prosvita», the historical genre, portrait.

Постать Юрія Олександровича Магалевського маловідома серед українських істориків та мистецтвознавців. Для загального кола українців – зовсім невідома. Тільки окремі знавці мистецтва, які в останні десятиліття дістали можливість поглиблено вивчати художню творчість ХХ століття, зокрема 20-30-х років, можуть сказати про нього кілька слів. Це стосується не тільки Ю.Магалевського, а й багатьох інших діяльних людей того надзвичайного в історії України часу, коли у вогнях і пожарищах Першої світової війни, в розламах двох імперій і перекроюваннях державних кордонів постали до боротьби за незалежність і державність своєї Батьківщини найсвідоміші, найвідданіші її сини. Галопуючим воєнним і революційним темпом подій позначений той час. Навіть учасникам подій було важко фіксувати їх перебіг. Швидко мінявся світ довкола України, і ще швидше мінялася вона сама. То ж не дивно, що події залишалися неописаними, а їх герої – неназваними.

Про Юрія Магалевського найбільш достеменно знаємо тільки те, що він був безпосереднім і активним учасником боротьби українського народу за незалежність і державність України в найнапруженіший, найгостріший період – роки 1917-1920, – які неدارма в літературі характеризуються «буремними», «героїчними» або «катастрофічними» чи навіть «апокаліптичними». Знаємо і те, що в безпосередніх бойових діях він брав участь не як професійний вояк, а як професійний художник, і цей художник, що обрав, скажімо так, нетиповий шлях творчості, у публікованих працях згадується здебільшого у вузьких контекстах, побіжно. Не досліджено його індивідуальні творчі особливості, тематику творів, мету їх створення. Це не дивно. Адже основна частина його творів була знищена, а ім'я заборонено згадувати у пресі. А тим часом постає і залишається невирішеним принципове питання про те, як сам художник ставився до непростой проблеми співвідношення художньої творчості і громадянського покликання митця в суворих умовах боротьби за українську державність на початку ХХ століття, учасником якої він був.

Ім'я митця донині майже не згадується в сучасних наукових мистецтвознавчих виданнях, а тим більше невідоме в широких колах громадськості. У радянських друкованих посібниках-словниках, довідниках, енциклопедіях, у шеститомному виданні «Історії українського мистецтва» Юрій Магалевський не згадується. А всі дорадянські друковані матеріали про художника або знищено, або заховано у так звані «спецфонди». Тільки в останні роки в мистецтвознавчих публікаціях почало з'являтися його ім'я.

Великим ентузіастом по виявленню мистецької спадщини художника був відомий мистецтвознавець і музейник Микола Іванович Батіг, який опублікував чи не першу розвідку про Юрія Магалевського ««Артист-маляр» Юрій Магалевський» (2005) [1]. Спираючись на цей корпус пам'яток та на мистецтвознавчу історіографію з новими підходами до оцінки творчості художника, писав про нього й інший відомий львівський

мистецтвознавець Роман Яців [22, с. 159 – 176]. Окрім того, деяку інформацію про художника подає у своєму біобібліографічному словнику «Діячі Січеславської «Просвіти»» М. Чабан [19].

Однак надто стислі рядки цих досліджень породжували ще більше питань, конкретніших і принципово важливіших. Відповіді на них, тобто відомості про художника, надійшли значною мірою від самого Ю. Магалевського. Йдеться про виявлені у львівській періодиці 20-30-х років статті, написані ним самим. Вже перебуваючи на еміграції у Львові, Юрій Олександрович Магалевський повертався у спогадах до подій тоді ще недалекого минулого, до змагань і збройної боротьби за Українську незалежну державу 1917-1920-х років. Частина спогадів опублікована у газетах, журналах, альманахах «Дніпро», «Мета», «Новий час» у період між 1927-1932 роками. Зауважимо, що поки що немає певності в тому, що виявлено все [9 – 15].

Важливим джерелом інформації є каталоги виставок, у яких брав участь художник. Каталоги дають можливість дізнатися про ті твори митця, які не збереглися до наших днів [2 – 7]. Деяку інформацію знаходимо в некрологах по Юрію Магалевському у періодичних виданнях «Новий час», «Неділя» за 1931 рік [20 – 21]. Про Юрія Магалевського пише його сучасник Павло Ковжун у журналі «Назустріч» 1935 року видання [8].

Добутий у результаті пошуків матеріал, звичайно, не розділяє Юрія Магалевського-художника і Юрія Магалевського-громадянина, патріота, громадського діяча та активного борця за незалежність України та українську державність. Це перше, на що маємо звернути увагу: адже статус художника давав можливість перебути буремні події осторонь, пересидіти їх при мольберті десь у більш-менш затишному куточку на березі Дніпра. Ю. Магалевський так не вчинив: поринув у вир подій. Проходячи фронтами Армії УНР, він не випускав з рук пензля – це була його зброя – та ще й одночасно проводив копітку, майже фантастичну в умовах війни роботу збирача й охоронця культурних цінностей та пам'яток. Це повна, сказати б, місійна патріотична самовідданість, яка в найекстремальніших умовах поєднала справу війни і миру, щохвилинні біжучі події з прийдешнім, яке відкривалося за ними, з майбутнім, що мріялося й усвідомлювалося можливим. Це сплав Духу і Чину, що є ознакою подвижників і героїв.

Вивчення літературного матеріалу викликає захоплення постаттю Юрія Магалевського. Однак у цих же матеріалах, тобто, в публікаціях того ж часу про Ю. Магалевського, звучать і інші, так би мовити, охолоджуючі нотки. Вони стосуються виключно Юрія Магалевського-художника. Це відгуки тогочасної преси про його твори, які він пропонував на виставки. Варто одразу сказати, що їх небагато, бо й виставок, у яких він брав участь, багато не було, та й ті, в основному, стосуються ранньої творчості – до 1917 року. Те, що Юрій Магалевський зробив у 1917-1921 рр.,

у найнапруженіший період діяльності, так ніде й ніколи не виставлялося, а потім і взагалі зникло (знищено?). Буквально в останні роки у фондах Національного музею імені митрополита Андрея Шептицького у Львові наукові працівники музею виявили 12 робіт Ю.Магалецького. Це основна (найбільша) колекція картин художника, збережена до нашого часу.

Знахідки пошукової роботи дали можливість внести уточнення і доповнення у відомі публікації та більш достовірно відтворити біографію художника, починаючи від встановлення місця його народження. Тепер маємо підстави стверджувати, що народився Юрій Олександрович Магалецький 1876 року в с.Романівка близько Ольгополя Подільської губернії, нині – Вінницької області. Назву села 1922 року змінено на Красносілку. Закінчив реальну школу в Олександрівську Катеринославської губернії (нині – м.Запоріжжя). Як потрапив Ю.Магалецький з с.Романівки на Вінниччину в Олександрівськ, поки що встановити не вдалося. Пошук має продовжуватися. Навчався у Петербурзькій академії мистецтв. Малярство студіював у Іллі Рєпіна. В 1909 році Ю.Магалецький здобув диплом за історичну картину «Запорожці відбили атаку турків».

Після закінчення Академії художник продовжує студії в Парижі. Про перебування в Парижі відомостей поки що знайти не вдалося. Простежуючи дати, можемо зробити висновок, що довго у мистецькій столиці світу він не затримався, бо вже у 1910 році, за джерелами, він перебуває в Олександрівську (нині Запоріжжя), де працює вчителем малювання. Однією з причин, що спонукала його обійняти посаду вчителя, було бажання допомогти своїй сестрі, оперній співачці, закінчити навчання. Сестра померла в Петрограді в 1914 році.

Через деякий час він опиняється в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). З усіх матеріалів, здобутих у результаті пошуку, можемо припустити, що Катеринославщина не випадково приваблювала його. Тут остаточно утверджується його світогляд. Добрим стимулом у цьому була атмосфера національно-культурного життя у Катеринославі після закладеного 1905 року товариства «Просвіта». Юрій Магалецький віддається громадській та педагогічній діяльності. Митець був експертом з художньо-промислової освіти на Катеринославській виставці 1910 року [19, с.300].

У некролозі, підписаному М.Струтинським, зазначено, що в 1917 році Ю.Магалецький «обіймає директуру в українській гімназії в Катеринославі», проте це не підтверджується іншими джерелами. У середовищі Катеринославського комерційного училища, яке очолював історик і громадський діяч Антін Синявський, він займається українознавчими питаннями і як художник виконує замовлення для місцевого видавництва «Просвіта» з ілюстрування серійних україномовних книжечок.

Можливо (а логіка вищевказаних імен і фактів наштовкує на таке припущення), учень І.Рєпіна несподівано для самого себе відчув безпосередню користь від своєї академічної освіти, стоячи біля витоків стратегії

розвитку національної в своїй основі української видавничої галузі ще до утворення незалежної Української держави.

На Катеринославщині формуються його ідейно-творчі принципи, що втілюються у проблематику станкового малярства, рисунка та ілюстраційної графіки.

Захоплення культурно-освітньою практичною діяльністю не могло не відволікати Юрія Магалевського від системної малярської практики. Вона, з одного боку, стимулювала його культурно-освітні зусилля (він програмно і серйозно займався вчителюванням, навчаючи дітей малювати, пропагуючи українське мистецтво в «Просвіті»), з другого – ніби звужувала суто художній образотворчий пошук, обмежувалася натурно-зображальними жанрами не без провінційно диктованого масштабу. Попри те, що в Катеринославі діяли Художньо-артистичне товариство та Художня комісія при Катеринославському науковому товаристві, які активізували мистецьке життя міста виставками, Ю.Магалевський не шукав якихось способів вписатися у цей пістрявий конгломерат із наростаючою полемікою між академічним статусом мистецтва і проявами авангарду. Систему вартостей у своїй творчості він розбудовував за іншими критеріями значень, виходячи з потреб зростання національної свідомості в народі і утвердження національних культурно-мистецьких цінностей. Успадкований від І.Рєпіна метод вважав сповна прийнятним для реалізації власної творчої програми, зорієнтованої на українську тематику. Питання актуальної естетичної форми його турбувало менше. Свої картини та етюди надсилав на Всеукраїнські виставки у Київ та Полтаву, де наразився на гостру критику М.Вороного.

З початком Першої світової війни Юрій Магалевський як вчитель жіночої гімназії та ще кількох шкіл у Катеринославі не був призваний до війська, оскільки вчителі мали законне звільнення від служби в армії. Однак міста Катеринослав (Дніпропетровськ) і розташований на невеликій віддалі Олександрівськ (Запоріжжя) як важливі промислові центри і залізничні вузли особливо відчували военний час і, треба думати, уважно стежили за перебігом воєнних подій. Про зречення царя, утворення Тимчасового уряду і про більшовицький переворот у Петербурзі тут довідувалися швидко, оскільки телеграфний зв'язок з цими містами працював у воєнному режимі, що значить – справно. Всі події 1917 р. розгорталися досить стрімко. Юрій Магалевський напружено за цими подіями стежив, думаючи про те, що несуть вони Україні. Інакше бути не могло, бо після створення Центральної Ради і проголошення 20 листопада 1917 року Української Народної Республіки він поринув у вир активної діяльності по розбудові української влади та українських інституцій. Перше, що хотілося зробити художникові – створити товариство «Просвіта» в м. Олександрівську, де його досі не було. Як учитель і діяч «Просвіти», він добре знав, наскільки освіта, грамотність, культурний розвиток необхідні українцям. Ці турботи привели його в Олександрівськ.

Восени 1918 року реєструється статут Січеславського (інша назва сучасного Дніпропетровська) товариства «Просвіта». Після тексту статуту йшли підписи сімох осіб, серед яких – і Юрій Магалевський. Про нього подані такі відомості: «Вчитель І-ї Катеринславської гімназії Юрій Олександрович Магалевський, вул.Поля, б.15, кв.3» (нині вул. Фучика). Ми побували за вказаною адресою. Будинок, в якому квартирував наш художник під час перебування в Катеринославі, збережено дотепер.

Та в Олександрівську йому довелося затриматися довше. Згідно з отриманим з Києва обіжником УЦР (Української Центральної Ради), у місті належало створити Повітову раду, і Юрій Магалевський з усією енергією долучився до цієї справи. Повітова рада була створена, а її головою обрано Юрія Магалевського. Одночасно він стає комісаром освіти в Олександрівську. З цього моменту, а особливо після оголошення Четвертого Універсалу, який задекларував 22 січня 1918 р. самостійність УНР (Третій Універсал проголосив федеративний зв'язок з Росією, яка одразу ж почала шалену протидію створенню органів влади УНР). Час стиснувся, як пружина, і можна було справді забути про все, крім України, окрім питання: бути їй чи не бути. Забути навіть про мистецтво. Кожен день зливався з ніччю без перерви на сон, зливався у суцільний потік протиборства. Часом справу вирішували навіть хвилини. І це не перебільшення. Ті дні, години й хвилини перебування Юрія Магалевського на посаді голови Повітової Ради оживають перед очима, коли читаєш його спогади, надруковані двома великими частинами в календарі-альманасі «Дніпро» – «В Олександрівську на Запоріжжі. (Спомини про боротьбу з червоною Москвою в 1917 р.)» та «Олександрівськ – Київ. (Спомини 1917-1918)» [12]. Ні з підручників історії, ні з іншої літератури ми так і не довідалися правди про ті дні. Із споминів Ю.Магалевського вона постає живцем – у лицах, словах, криках і безконечному потоці російськомовного «красноречія», хамства і ворожості. Зі спогадів Юрія Магалевського стає зрозуміло, як насправді встановлювалась радянська влада в Україні. Боротьба за Олександрівськ була особливо гострою і безкомпромісною, тому що, як пояснює Ю.Магалевський, тут був зосереджений великий арсенал, який вирішував справу в боях, і головне – всі панцирки, тобто знамениті бронепоезди, котрі пізніше так залюбки показуватимуть у радянських кінофільмах про так звану «громадянську війну». Ю.Магалевський пояснює: «Південна залізниця мала в місті майстерню з 5000 робітниками, де будувались вагони, а катерининська – з 2000 робітниками, де будувались паротяги». Сюди було переведено «влітку 1917 р. з південно-західного фронту броневий дивізіон в кількості 10-12 панцирок для ремонту, разом з своєю обслугою» [12, с. 108]. «І от одного жовтневого вечора» голові Повітової Ради доповів солдат з майстерні, «що приїхали більшовицькі агітатори з Харкова і на вічу робітників вимагають, аби їм віддати два панцирні самоходи», які вже були поремонтовані і майже готові до використання [12, с. 108]. Почалася вперта боротьба. «Більшо-

вицькими агітаторами з Харкова» керувалося просто з Москви (телеграфісти тримали Ю.Магалевського в курсі всіх розпоряджень). Коли ж сил місцевих і харківських агітаторів не вистачало, центр розпорядився відправити в Олександрівськ ешелон «революційних матросів» із Севастополя. А в розпорядженні голови Повітової Ради було кілька активістів, яким чудом вдавалося лише силою слова і аргументів сримувати «безконечні мітинги, що їх скликали більшовицькі агітатори». Ю.Магалевський послав депешу до Секретаря військових справ С.В. Петлюри, та «замість помочі від нього прийшла лише відповідь: «Ужити всіх заходів, аби панцирок не віддати!»» [12]. Перша спроба більшовиків забрати панцирки таки не вдалася: Ю.Магалевський звернувся по допомогу до Гайдамацького полку, у формуванні якого він брав участь і там його добре знали. Коли 1917 року у Катеринославі був створений Гайдамацький курінь, Ю.Магалевський був серед ініціаторів цього чину, поруч з полковником М.Омельяновичем-Павленком, І.Трубою, С. та О. Єфремовими. При дальшому розгортанні подій Юрій Магалевський запізнається з першим командиром Катеринославського Республіканського Козацького Коша А.Гулим-Гуленком, згодом генерал-хорунжим Армії УНР.

Полк був підпорядкований командуючому Одеського округу, і в останній вирішальний момент до Олександрівська був присланий загін з 250 козаків. Хоч цих сил було недостатньо, та все ж стало спокійніше. Додатково Ю.Магалевський звертався до донських козаків, які спішно поверталися на Дон з фронтів. У них був лише один шлях, який забезпечила своїм дозволом Центральна Рада – через Олександрівськ. Більше десятка ешелонів пройшло, Ю.Магалевський звертався по допомогу до кожного. Та погодилися затриматися і допомогти – лише з одного. Принагідно нагадаємо і той маловідомий факт, що 20 лютого 1918 року Законодавча Рада Кубанської Народної Республіки прийняла резолюцію про прилучення Кубані на федеративних підставах до УНР.

Вжиті Ю.Магалевським заходи принесли успіх. Однак усі в Олександрівську, а Ю.Магалевський найперший, знали, що це тільки початок. І звичайно, події повторилися, тільки тепер сили були надто нерівні і Олександрівськ довелося покинути. Художник самотужки дістався до Києва, щоб доповісти про становище в Олександрівську і негайно повертатися зі збройними силами, щоб опанувати місто. Та обставини склалися інакше. Не домігшись швидких рішень у «коридорах влади» і розуміючи, що втрата часу неприпустима, звернувся від імені ініціативної групи, яку склали його олександрівські побратими, до командуючого Київською військовою округою (так пише Ю.Магалевський) полковника Шинкаря. Доповів йому про події на Катеринославщині та про свої заходи в Києві. «Полковник Шинкар, уважно мене вислухавши, дав дозвіл на формування загону, обіцяв дати зброю й усе, що буде потрібно, сказав лише, що не може дати козаків...», бо і в самому Києві наставали тяжкі часи. Полковник, як людина військова, добре розумів, що перебування Катериносла-

ва й Олександрівська у ворожих руках відкриває шлях на Київ, тому всіляко сприяв Ю.Магалецькому. За кілька днів вдалося сформувавши загін із 600 козаків та з тих солдатів, які прибували з фронтів. Додатково Ю.Магалецький знову звернувся до представника Донського Війська полковника Шляпнікова і справу з ним також вдалося поладати. За кілька днів на станції Київ-товарна I стояв «величезний поїзд з чудовою панцеркою, клясним вагоном для штабу й багато тягарових вагонів. На вагоні-платформі вже стояли 4 польові гармати, що їх привезли самі хлопці з Арсеналу, з Печерська. Мали ми і відповідну кількість набоїв до гармат, кілька десятків кулеметів, трохи рушниць, кілька телефонних апаратів. Одним з них наш поїзд був зв'язаний з командуючим Київською військовою округою полк. Шинкарем». О 7-й ранку мали вирушити на звільнення рідних місць. «Та ось десь коло 10-ої години ночі нараз по телефону наказ полк. Шинкаря відкрити вогонь з наших гармат по Арсеналу, бо місцеві большевики підняли повстання в Києві й захопили Арсенал. За п'ять хвилин гармата вже стояла на землі й дала перший стріл на захист Української столиці» [12, с. 72].

Тоді Арсенал вдалося повернути. Справу вирішили гармати і панцерки (2) з поїзда Ю.Магалецького. Але він більше не повернувся на Катеринославщину. Художник пройде через всі фронти визвольної війни разом з Армією УНР. Знаємо, як: з рушницею на однім плечі і текою з альбомом, записником та з фарбами – на другому. Його спогади про цей героїчний і трагічний час мають надзвичайну цінність і як вражаючий своєю живою правдою історичний документ, який ще належить повернути Україні, нинішнім і майбутнім поколінням, і як сповідь патріота, що з гіркістю усвідомлював брак вихованого, освіченого патріотизму. А окрім того, за цими спогадами на весь зріст виростає постать автора.

В перебігу національно-визвольних змагань Ю.Магалецький віддавав усі сили, щоб відстояти завоювання УНР. Митець зробив Міністерству освіти пропозицію делегувати його в армію для збирання місцецько-історичного матеріалу та фіксування поточних подій. Відтак спеціальним дорученням від Міністерства Освіти Петро Холодний, в одній особі міністр і видатний художник, скерував Ю.Магалецького в діючі війська. Ця діяльність, майже немислима в умовах війни, постійних бойових дій, атак, маршів і змін дислокацій, яка вимагала надзусиль, фактично повної посвяти себе, зблизила двох художників і однодумців Юрія Магалецького і Петра Холодного. З цього часу їхні дружні стосунки не переривалися і на еміграції аж до смерті П.Холодного у 1930 р. Вони були ровесниками (обидва народилися 1876 р.) і добре розуміли один одного. Вони разом пройшли найвищий, найбагатший шлях – служіння Батьківщині. Ю.Магалецький на п'ять років пережив свого друга. Пам'ять Петра Холодного вшанували великою посмертною виставкою його творів у Львові. Діяльним членом оргкомітету посмертної виставки, який очолив отець Йосип Сліпий, був і Юрій Магалецький разом

із І.Свенціцьким, М.Осінчуком, І.Іванцем, М.Драганом, а в газеті «Мета» надрукував свій нарис-спогад «Петро Холодний. З приводу відкриття посмертної виставки» [14].

А тоді, у 1919-1920 рр., в екстремальних умовах Ю.Магалевський намагався якнайповніше виконувати взяті на себе зобов'язання, аби наказ П.Холодного був виконаний. Починаючи десь від цього епізоду біографії, професійний і психологічний образ митця вимальовується ще виразніше, збагачуючись десятками прецікавих деталей. З неабиякою спостережливістю він схоплював усе, що траплялося йому за маршрутами між частинами Армії УНР. В одному місці (десь під Кирилицями Мурованими) він спіткав отамана В., який їхав на гарнім чорнім коні, у величезній чорній шапці, з кавказькою бундою на плечах. Вигляд він мав надзвичайно мальовничий, немов запорожець з картин Рєпіна. Десь в іншому пункті своїх військово-історичних відряджень запізнався з випускником Миргородської художньо-промислової школи, з яким перевів зацікавлені фахові розмови. На час відступу частин Армії УНР до Кам'янця-Подільського Ю.Магалевський уже володів великим обсягом зібраного культурно-мистецького матеріалу, який вирішив здати на державне зберігання, щоб далі вступити в Повстанчу групу. За описом самого митця, до Кам'янець-Подільського державного університету він передав «150 портретів різних величин, олійною фарбою, з осіб, що грали ролю в подіях того часу... кілька десятків зарисованих пам'яток стародавнього будівельного мистецтва, як то: церков, гробівців, хрестів намогильних, мистецтва прикладного – вишивок, писанок, стилісового убрання, тощо; кілька шкідців військових подій історичного значення; кілька різних збірок, серед яких пригадую – збірку марок поштових в кілька тисяч примірників, великої вартости, яку я знайшов десь на шляху наступу наших військ, декілька старих книжок» [22, с. 159-176]. Таких показників своєї місійної роботи Юрій Магалевський досягав при екстремальних умовах бойового та польового життя. «Спосіб пересування, як і харчування мій залежав від ласки й доброзичливості тої частини, в якій я знаходився. Грошей від Міністерства я не одержував місяцями, олійних фарб у тубках я не міг ніде дістати й мусів просити одного старшину летуна, щоб він привіз їх мені з Румунії, що він і зробив, але мені довелося чекати 3 тижні. Якби не повна зичливість з боку командного складу, як і в рівній мірі й козаків та мое захоплення роботою й упертість, то довелося б кинути працю, така вона була тяжка в тих умовах. А події перед очима проходили такі гарні, цікаві й під історичним оглядом такі важні, що я мучився від того, що не в силі їх зафіксувати через брак часу й швидкість та скількість цих подій». За таких обставин у митця навіть з'явився задум купити фотографічний чи кіноапарат, щоб встигати документувати живу історію України, чого, на жаль, йому не вдалося здійснити.

Дуже яскраво змалював образ Ю.Магалевського як сподвижника національно-культурного призначення в умовах мілітарного життя і бо-

йових дій Павло Ковжун, якому теж судилося рухатися фронтами. «Він ніяк не підходив під поняття мистця, а скоріше – отамана, полковника чи добірного сотника. В руках у нього невеличкий шкідник та касетка з фарбами через плече. Дещо зарисовував, дещо малював» [8, с. 3]. При зустрічі з П.Ковжуном він розказав, що збирає матеріали до картин на визвольну тематику. «Люблю стару козаччину, люблю й нову».

Тоді ж П.Ковжун почув від Юрія Магалевського і про дальші малярські плани: «Як повернемося додому – нічого не хочу; лиш хочу малювати й малювати. А тем маю стільки, що й не знаю, чи встигну все виконати» [8, с. 3]. Варто звернути особливу увагу на ці слова. Схоже, вони можуть стати визначальними для всього дослідження. В бойових умовах цей відважний і суворий чоловік, що видався П.Ковжунові схожим на «отамана, полковника чи добірного сотника», насправді мав чутливу душу митця, який найбільше хотів «малювати й малювати». Але повністю віддатися малюванню він міг тільки після того, як разом з воюючою героїчною (визначення Ю.Магалевського) Армією народу здобуде незалежну Україну. І він продовжував свій шлях разом з Армією, дбаючи про її посилення в найкритичніший час боротьби.

Наприкінці листопада 1919 р. Дієва Армія УНР опинилася в оточенні ворожих сил більшовиків, денікінців і поляків – дальше ведення боротьби на трьох фронтах водночас методами регулярного війська ставало неможливим. Тому Головний отаман скликав штабовиків і членів уряду до Чарториї над Случем на нараду, в ході якої вирішено перейти на партизанську форму боротьби в тилу ворога. Згідно з цим планом частина Армії під командуванням генералів Михайла Омеляновича-Павленка та Юрія Тютюнника безпрецедентним рейдом загнулися аж на Лівобережжя (І Зимовий похід). Водночас сам С.Петлюра виїхав у Варшаву, де визрівав проект українсько-польського союзу для спільної боротьби проти більшовиків. Військово-політична конвенція була підписана 20-22 квітня 1920 р. Польща казала собі дорого заплатити за приобіцяну допомогу: накресливши польсько-український державний кордон по лінії Збруча і далі, через Волинь до р. Прип'ять та забезпечивши собі особу головнокомандувача об'єднаними силами. Зате визнала незалежність України на чолі з Головою Директорії Симоном Петлюрою, зобов'язалася не укласти міжнародних угод, спрямованих проти інтересів України, та взяла зобов'язання підсилення українських частин спорядженням й озброєнням.

Відразу після підписання Варшавського договору почався наступ об'єднаних польсько-українських військових частин на Київ і вже 7 травня союзники увійшли в столицю України. Звичайно ж, Москва на це зреагувала. Почався наступ М.Тухачевського з півночі на Варшаву, і військо польське почало відступати, відтягуючи на захід також і українські частини, які за договором були йому підпорядковані. З півдня на них була кинута кіннота С.Будьонного, яку дивізія полковника Марка Безручка спинила щойно під Замостям. Операція полковника М.Безручка була гені-

альним обдуманим тактичним маневром, який припинив дальший хід фронтових подій і обернувся на користь поляків, що польська сторона приписала виключно собі і що так і закріпилося в свідомості польського суспільства по нинішній день.

Залишені самі собі українські частини розпочали новий наступ, проведений спільно з Українською Галицькою Армією. Наступ цей розпочався при сприятливих умовах (вересень-жовтень), однак незабаром вдарили морози, а приобіцяна поляками допомога не надходила. Інтерпеляції представництва уряду УНР у Варшаві не дали бажаних наслідків – поляки розпочали розмови з більшовиками про перемир'я.

16 листопада 1920 р. після важких боїв упав Кам'янець-Подільський, остання столиця УНР, а 21 основна частина Дієвої Армії та урядовий апарат у кількості близько 50 тис. чоловік перейшли Збруч на польську територію. Тут українське військо відразу було роззброєне й інтерноване. Інтернування мислилося як перепочинок для дальшої боротьби, а цивільні втікачі з родинами частково розбрелися по центральній та західній Польщі, оскільки оселюватися на етнічних українських землях Галичини, Волині, Полісся було їм заборонено, а частина потрапила також за дроти. Одностороннє зірвання Варшавської польсько-української угоди було тією ціною, яку польський уряд заплатив червоній Москві за припинення воєнних дій на своєму східному кордоні.

Законом від 8 січня 1921 р. голова Директорії С.Петлюра створив Українську Раду Республіки – тимчасовий зверхній орган народної влади. Рада Республіки мала діяти на час перебування уряду УНР поза межами Батьківщини і переймала повноту законодавчої влади. На зовні Рада Республіки непохитно репрезентувала Українську державу, як суверена надалі безперервно існуючого на політичній карті Європи. Але далеко незадовільними залишалися її взаємовідносини з Польщею, позаяк польський уряд перестав рахуватися з урядом УНР, хоч толерував його посольство у Варшаві.

Тим часом 18 березня 1921 р. польсько-більшовицька мирна конференція закінчила свою працю й обидві сторони підписали в Ризі мир. Польща визнала Російську РФСР та Українську РСР, взамін за те червона Москва відмовилася від претензій на західноукраїнські землі. Для української еміграції заіснувала нова ситуація. Вона голосно протестувала проти незаконного приєднання Галичини, Холмщини з Підляшшям та частини Волині з Поліссям до Польщі, а факт примирення вчорашнього союзника з тріумфуючим смертельним ворогом знівечив надії на швидке повернення на рідні землі, прирікаючи на нужденне поневір'яння у статусі бездержавних прошарків. Усе це, зрозуміло, негативно відбивалося також і на поточній праці депутатів РР. Для Державного Центру УНР виникла необхідність перейти на напівлегальне становище, прем'єра Андрія Лівницького заступив В'ячеслав Прокопович.

Президія РР зробила ще одну спробу порозумітися з польським урядом на офіційному рівні – 15 квітня делегацію РР прийняв маршал сейму В.Громпчинський. Делегати наголосили на тому, що польський партнер зрівняв Варшавську угоду без попередження і всупереч домовленості, а також поставили вимоги негайної реалізації обіцяної допомоги українським повстанцям (тривав II Зимовий похід), у тому числі готівки в розрахунок за військове майно, яке перебрало польське командування від українських частин під час переправи через Збруч. Але це не принесло ніякого ефекту, поляки боялися непорозумінь зі своїми новими союзниками.

Політичні обставини, які виникли внаслідок Ризького договору, поставили уряд УНР у безвихідне становище, і 25 квітня голова Директорії подав до відома, що Тарнів як осередок Державного Центру УНР змушений ліквідуватися. Зробивши попередньо заяву, що Український уряд ніколи не визнає зобов'язань, що їх взяла на себе польська сторона за кошт і проти волі українського народу, не прийме до відома Ризького договору і надалі провадитиме з більшовиками боротьбу всілякими доступними йому методами.

В таких тяжких обставинах закінчила свою діяльність і Рада Республіки. Життя її було недовге, всього 220 днів. Усе ж залишилася вона помітним явищем в історії боротьби українського народу за незалежність. Оскільки початкова консолідація політичних сил в її рамках допомогла утримати тяглість Державного Центру УНР і дала йому час на утвердження своїх позицій в еміграційних умовах.

Незважаючи на весь драматизм і наслідки поразки Дієвої Армії УНР, збройна боротьба українського населення проти більшовицької влади ще довгий час не припинялася. На Наддніпрянщині повстанський рух нараховував до 40 тис. зорганізованих військових частин і тільки страшна посуха 1921-1922 рр. та голод в її наслідку і всілякі каральні експедиції з «з Пітера і Москви» зламали опір українського народу.

Коли після підписання угоди про спільні дії з Україною Польща зрадила її і приступила до мирних переговорів з більшовиками, командування Армії УНР змушене було діяти самостійно і провести «самостійну військову акцію ще до закінчення мирових переговорів, – пише у спогадах Ю.Магалецький. – А для полегшення наступу нашого війська ухвалено організувати Повстанчий відділ і післати його в запілля (тил) ворога. Організацію цього відділу доручено начальнику Запорозької дивізії полковнику Гулому-Гуленкові, доброму організаторові повстанців, що в цій справі мав уже чималий досвід» ще з 1919 р. з Єлисаветградщини, «куди він ходив нищити тили денікінців і червоної Москви» [60, с. 49]. Гулий-Гуленко здав свою дивізію іншому полковникові і відбув на виконання завдання. «Взяв з собою Гулий-Гуленко лише декілька осіб, які з ним вже не раз бували на повстанню, а саме: одного сотника, одного ад'ютанта-осаула, одного кіннотника полковника і трьох джур. 12 жовтня виїхав на фаєтоні... ще з повстання 1919 р., і взяв свого верхівця Біса, теж

ще з повстання, який вносив його не раз з біди і на яким ніхто, окрім нього, не міг їздити... Такі коні були й у двох джур... Попросився і я їхати, бо думав, що був би там корисним» [60, с.51]. Ось із чого починалася Повстанча група, яка згодом перетворилася на грізну силу... але ж було багато ворогів і зрад.

Перебуваючи у Тарнові разом з урядом УНР і командуванням армією, Ю.Магалецький займався зв'язками з підпільними повстанськими групами в Україні, про що можна зробити висновок з його документального нариса «Тихі герої» [15].

Та по припиненні діяльності Ради Республіки митець уже з іншими дорученнями та повноваженнями разом з Петром Холодним й іншими побратимами переїздить до Львова. Його нова місія полягала в налагодженні опіки над емігрантами з Великої України, яких дедалі більшало в Галичині після укладення Ризької угоди. Відтак він став головою і одним із найдіяльніших функціонерів «Українського товариства допомоги емігрантам з України у Львові». Розмірковуючи над цим сьогодні, можна подумати, що це доручення не було відповідним для художника, але, як видно з усього, він не ухилився від доручень, навпаки – сам їх прагнув. Схоже й на те, що довірити таку справу можна було далеко не кожному, якщо зважити, що більшовицька розвідка намагалася «вживлювати» у подібні громадські організації своїх агентів. Це добре знав Ю.Магалецький ще з Олександрівська і Києва.

До 1929 р. Товариство допомоги емігрантам з України було у Львові єдиною серйозною еміграційною організацією. На початку цього року тут виник також відділ Українського Центрального Комітету, який повинен був відігравати першочергову роль у житті еміграції. Як стверджує польський історик О.Вішка, мабуть, сам цей факт, або ті ж перипетії, пов'язані з формуванням відділу, – спроби проникнення до його структур радянських шпигунів – сприяли утворенню ще однієї еміграційної організації на терені Львова. Тож, найпізніше в першій половині 1930 р., виникло Товариство Українських Емігрантів. Його головою спочатку став професор, митець Юрій Магалецький, тодішній голова Товариства допомоги емігрантам з України у Львові. У другій половині тридцятих років організація змінила назву на Клуб Українських Емігрантів (КУЕ). Його місцеперебуванням було приміщення по вул.Руській, 3.

У травні 1930 р. завдяки зусиллям Товариства Українських Емігрантів у власному приміщенні були відзначені роковини смерті С.Петлюри. Змістовний реферат про Отамана виголосив професор Юрій Магалецький, присутні на зборах поділилися згадками зі своїх особистих зустрічей з С.Петлюрою. Виступили, зокрема, такі відомі наддніпрянські політемігранти, як Андрій Петренко, Федір Дудко, сотник армії УНР Дмитро Гонта. Під час урочистостей було зібрано гроші на Бібліотеку ім. С.Петлюри в Парижі, політемігрант Левко Янушевич подарував бібліоте-

ці 95 книжок зі своєї бібліотеки. Як стверджує О.Вішка, Клуб Українських Емігрантів свого часу тісно співпрацював з іншими львівськими еміграційними організаціями – відділом УКЦ, а також відділом Союзу українок-емігранток.

Отож, Ю.Магалецький вів цю справу з надзвичайним розумінням ваги громадської роботи, з особливим тактом, у тісній співпраці зі львівськими політичними діячами. З їх допомогою налагодив видання друкованого органу Товариства – календаря-альманаху «Дніпро», який виходив у Львові з 1923 по 1939 р. Першими редакторами його були історик української літератури, дійсний член НТШ, віце-президент УВАН, колишній (1918 р.) доцент Кам'янець-Подільського університету Л.Білецький, у 1920-1923 рр. – професор університету у Львові, згодом професор УВУ В.Завадський, а в 1924-1939 рр. – В.Дорошенко. Співпрацювали в альманасі М.Вороний, К.Гриневичева, Д.Донцов, Д.Дорошенко, Ф.Дудко, А.Жук, І. і Ю.Липи, О.Лотоцький, І.Мазепа, Є.Маланюк, С.Сірополко та інші. Альманах друкував багато мемуарно-історичних матеріалів. Серед них і мемуари Ю.Магалецького. Довкола видання гуртувалися емігранти, учасники недавніх боїв визвольної війни. З усіма Ю.Магалецький підтримував дружні стосунки.

Але перш ніж відлагодилася громадянська і творча діяльність Ю.Магалецького на новому місці, йому довелося пройти нові митарства.

Постійна турбота про здобування «хліба насущного» підтверджується оголошенням у пресі: «Артист-маляр Юрій Магалецький (диплом С-Петербурзької Академії Мистецтв) приймає замовлення на різні артистичні роботи з обсягу церковного малярства й штук красних у Львові й на провінції. Адреса: Львів, Піскова 22» [13].

Правда, тут були деякі переваги: львівський простір він здобував уже в колі добрих колег, у першу чергу Петра Івановича Холодного та Павла Ковжуна. Це добірне товариство на якийсь час зняло мешкання в убогого різьбяря на Знесінні. Перебивалися принагідними замовленнями копіювати картини, малювати вивіски і навіть на стінах пейзажі, золотити рами. Та формально поява у Львові Юрія Магалецького як митця в офіційному статусі закріпилася дещо раніше, від середини травня 1921 року, коли на Весняній виставці новітнього мистецтва в Національному музеї було представлено його 18 портретових шкiców, які поряд із трьома малюнками П.Холодного він вперше презентував у галицькому малярському середовищі після довгої перерви.

Адаптація на львівському мистецькому ґрунті спершу відбувалася без серйозних психологічних перепоп. Галицькі інтелектуали М.Голубець, Ф.Федорців, художники М.Осінчук, М.Федюк по-можливості допомагали фінансово, а нові знайомства вивершувалися портретними творами митця (серед їх числа таких відомих діячів, як І.Свенціцький та С.Федак). Постає того ж року літературно-мистецька група «Митуса», до якої

долучився П.Ковжун, замовила Магалецькому ілюстрації до альбому «Галицько-Волинські князі і королі», який вийшов друком 1922 року із 17 портретними аркушами. Ця робота митця, який ще за інерцією фігурував як катеринославець, органічно продовжила його ілюстраційну практику кінця 1910-х років для «Українського Видавництва», хоча і внесла певні корективи у стиль виконання. Але справжньою атестацією його творчого досвіду була участь у виставці новопосталого Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ) [7], коли метод Юрія Магалецького знову став об'єктом критики М.Вороного [22, с. 166].

Обов'язки голови Українського товариства допомоги емігрантам з України зводили митця з неординарними постатями поборницького національно-культурного руху – Володимиром Січинським, Іваном Липою, подружжям Донцових і Загарових, Михайлом Струтинським, Федем Федорцівим, Дарією Віконською, наслідком чого, як правило, ставали нові портретні твори. Багато зусиль він приділяв друкованому органу Товариства календарю-альманаху «Дніпро», публікуючи в ньому цілий цикл власних мемуарних творів. У часи, позначені великою суспільною апатією і невпевненістю щодо майбутнього України, митець постає неперушним у дотриманні власних переконань, долаючи докори колег щодо своєї філософії творчості.

У щоденних турботах, у непомітній зовні, але напруженій праці в ім'я збереження й консолідації українських сил і спіткала його смерть. Помер Юрій Олександрович Магалецький 29 жовтня 1935 року у Львові. Похований на Личаківському цвинтарі.

Література: 1. Батіг М. «Артист-маляр» Юрій Магалецький // Галицька брама. – Львів: Центр Європи, 2005. – № 1-3. – С.32-35. 2. Виставка наших мистців у Товаристві красних мистецтв у Львові: Голоси львівської преси // Діло. – Львів, 1931. – 28 жовтня. 3. Виставка сучасної української графіки: Каталог / Упоряд. і ред. П.Ковжун. – Львів: АНУМ, 1932. 4. Виставка українського малярства, графіки, різьби, килимарства. 11 жовтня – 4 листопада 1931. Каталог. – Львів: Українське товариство прихильників мистецтва у Львові, 1931. – 23 с. 5. Виставка українського малярства, графіки, різьби та килимарства // Новий час. – Львів, 1931. – 14 жовтня. 6. Відкриття Мистецької Виставки // Діло-1926, 30 листопада, ч. 266, с. 1. 7. Голубець М. Третя Виставка (Про третю Виставку Гуртка Діячів Українського мистецтва в салях Національного Музея у Львові.) // Діло, 1924, 7 листопада. 8. Ковжун П. Ю.Магалецький // Назустріч. – Львів, 1935. – 15 грудня. – № 24. – С. 3. 9. Магалецький Ю. Батько Махно // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1930. Річник 7/л. виходить за ред. В.Дорошенка. Обкладинка роботи М.Бутовича. – Львів: Накл. укр. товариства допомоги емігрантам з Великої України, 1929. – С. 60 – 70. 10. Магалецький Ю. 10-ліття еміграції у Львові // Новий час (Святочний додаток до 3-го числа). – Львів, 1931. – 7 січня. 11. Магалецький Ю. Десять літ «Українського товариства допомоги емігрантам з України» у Львові // Календар-альманах «Дніпро» на рік переступний 1932 – Річник 9 / Обкладинка М.Бутовича. – Львів: Накл. укр. товариства допомоги

емігрантам з Великої України, 1932. – С. 116 – 121. **12.** Магалевський Ю. Олександрівськ – Київ: (Спомини 1917-1918) // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1931. – Річник 8 / Обкладинка М.Бутовича. – Львів: Накл. укр. товариства допомоги емігрантам з Великої України, 1931. – С. 61 – 72. **13.** Магалевський Ю. Останній акт трагедії: (Етап визвольної боротьби українського народу. 1917 – 1920) // Літературно-науковий вісник. Т. 44. – Львів, 1927. – Кн. 9. – С. 41 – 54. **14.** Магалевський Ю. Петро Холодний з приводу відкриття посмертної виставки 22.ІІІ.м.р. // Мета. – Львів, 1931. – 22 березня. – № 2. – С. 8, іл. **15.** Магалевський Ю. Тихі герої // Літопис «Червоної Калини». – Львів, 1931. – Ч.1. – С. 15 – 17. **16.** Свято відкриття української мистецької виставки // Громадський вісник. – Львів, 1922. – 8 червня. – С. 4. **17.** «Свято Духовної Семінарії». Промова о. др-а Йосифа Сліпого при посвяченні молитовниці // Діло, 1929, 10 лютого, ч. 31, с. 3. **18.** «Свято Духовної Семінарії». Слово Високопреосвященного о. Митрополита Андрея Шептицького при посвяченні молитовниці. // Діло, 1929, 17 лютого, ч. 35, с. 2. с. 4. **19.** Чабан М. Діячі січеславської «Просвіти» (1905 – 1921). – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. – 536 с. **20.** Юрій Магалевський: Некролог // Неділя. – Львів, 1935. – 10 листопада. – Підп.: 9. **21.** Юрій Магалевський: Некролог // Новий час. – Львів, 1935. – 31 жовтня – С. 7. **22.** Яців Р. Українське мистецтво ХХ століття: ідеї, явища, персоналії. – Львів: Афіша, 2006. – С. 159 – 176.

УДК 39(477.85)

Василь КУЗИК

МОСЯЖНИЦТВО НА ТЕРИТОРІЇ БУКОВИНСЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ХХ ст.

Стаття присвячена питанню розвитку художньої обробки металів на території буковинської частини Гуцульщини, діяльності народних майстрів та Вижницької художньої школи. Розглядається типологія предметів, техніки виконання та аналіз орнаментики художніх виробів з кольорових металів.

Ключові слова: художня обробка металів, ювелірне мистецтво, Буковинська Гуцульщина.

Василий КУЗЫК

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ МЕТАЛЛООБРАБОТКА НА ТЕРРИТОРИИ БУКОВИНСКОЙ ГУЦУЛЬЩИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ – ХХ ст.

Статья посвящена вопросу развития художественной обработки металлов на территории буковинской части Гуцульщины, деятельности народных мастеров и Вижницкой художественной школы. Рассматривается типология предметов, техники исполнения и анализ орнаментики художественных изделий из цветных металлов.

Ключевые слова: художественная обработка металлов, ювелирное искусство, Буковинская Гуцульщина.